
HİNT ALT KITASI'NDA "AVÂRİFÜ'L-MAÂRİF"

Avârifü'l-maârif'in Hicrî 8. Asrın Sonlarına Kadar Gördüğü İlgiye Dair Bazı Örnekler*

Arif NAUSHAHİ**

Çev. Ayşenur AYDINLI***

Hicrî 632 senesinde vefat etmiş olan Şeyhü'ş-şüyûh Şihâbüddîn Ömer b. Muhammed Sühreverdî'nin te'lîf ettiği, tasavvufun ana metinlerinden biri olan *Avârifü'l-maârif*; Irak'tan Hint Alt Kıtası'na nasıl ulaştı? Bu topraklarda nasıl değer bulup kabul gördü? Hint Alt Kıtası'ndaki tarikat meşâyihından kimler onu okuyor ve hangi dergahlarda bu kitap tedris ediliyordu? Çalışmamızda tüm bu soruları tarihin eski sayfaları arasında araştırarak yanıtlamaya ve bu kitabın telif edildiği tarihten iki asır sonrasına kadar Hint Alt Kıtası'nda ne kadar ilgi gördüğünü birkaç örnekle açıklamaya çalıştık. *Avârif* elbette 8. asırdan sonra da Hint Alt Kıtası'nda etkisini korumuş olup

* Makale Gönderilme Tarihi:06.06.2020 / Makale Kabul Tarihi: 23.06.2020 / Makale Yayın Dönemi: Haziran 2020

Doi: 10.20486/imad.741739

Ârif Nevşâhî'nin izni dâhilinde burada tercümesi sunulan makalenin aslı için bkz. Ârif Nevşâhî, "‘Avârifü'l-maârif’ der Şibh-i Kârre, Şevâhidî-yi Çend der Revâc tâ Pâyân-ı Karn-i Heştüm-i Hicrî", *Maârif*, Tahran: Merkez-i Neşr-i Dânişgâhî, Murdâd-âbân 1378 hş./Kasım 1999, c. XVI, sayı: 2, s. 74-81. *Maârif* dergisinde yayımlanan bu makale, daha sonra yazarın makalelerinin derlendiği *Makâlât-ı Ârif* isimli eserinde orijinal haliyle tekrar yayımlanmıştır. Bkz. Ârif Nevşâhî, *Makâlât-ı Ârif: der Zemîne-i Edebîyyât-ı Fârisî*, Tahran: Mahmud Afshar Foundation, 2002, c. I, s. 294-301. Ayrıca aynı makale yazar tarafından bazı ilavelerle Urduca'ya tercüme edilerek, yazarın Urduca makalelerinin derlendiği *Nakd-i Ömr* isimli kitabında da yayımlanmıştır. Bkz. Ârif Nevşâhî, *Nakd-i Ömr*, Lahor: Oriental Publications, 2019, s. 127-138.

Yazarın daha sonra tespit etmiş olduğu birkaç husus kendisinin talebi üzerine tercümemize eklenmiştir. Bu ilâvelerin olduğu kısımlardaki dipnotlar simge ile verilmiş olup, *Müellif Dönemine Ait Hint Alt Kıtası'ndaki İki 'Avârif' Nüshası*" başlığı da "Avârifü'l-maârif'in Müellif Dönemine Ait Hint Alt Kıtası'ndaki İki Nüshası ile Bilinen Diğer Bazı Nüshaları" şeklinde genişletilmiştir

** Prof. Dr., Government Gordon College, Rawalpindi, Pakistan.

*** Arş. Gör, Dumlupınar Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı, Kütahya, Türkiye / e-posta: aysenur.aydinli@dpu.edu.tr / ORCID NO: 0000-0001-6535-414X

hakkında şerhler, hâşiyeler ve tercümeleler yazılmıştır. Ancak bizim çalışmamız hicrî 8. asırdan ötesine geçmeyecektir.

Şeyhü’ş-şüyûh Şihâbüddîn Sühreverdî’nin fikirlerinin Irak’tan Hint Alt Kıtası’na ulaşip yayılmasında muhakkak buradaki halifelerinin ve müridlerinin çabası etkili olmuştur. Şeyhü’ş-şüyûhun “*Hindistan’da halifelerim çoktur.*”¹ sözü bu konuda dikkate şâyândır. Şeyh Türk Beyâbânî (Delhi), Şeyh Ziyâeddîn Rûmî (Delhi), Kadı Hamîdüddîn Nâgevrî (Delhi), Şeyh Celâleddîn Tebrîzî (Bengâl), Şeyh Bahâeddîn Zekerîyyâ (Multan), Mevlânâ Mecdüddîn Muhammed ve Seyyid Nûreddîn Mübârek Gaznevî onun Hint Alt Kıtası’ndaki müridleri arasında zikredilebilir.² Şeyh Şihâbüddîn Sühreverdî’nin Sind’deki en kâmil müridlerinden biri de Şeyh Nûh Bhakkarî’dir. Şeyh Bahâeddîn Zekerîyyâ, Şeyh Şihâbüddîn Sühreverdî’nin huzurundan ayrılırken Şeyh, ona “Firişte/Bhakkar” şehrindeki Şeyh Nûh’u ziyaret etmesini söyledi. Ancak Şeyh Bahâeddîn oraya ulaşmadan önce Şeyh Nûh vefat etmişti. Eski adıyla Firişte olan Bhakkar, Sind vilâyetinde bir şehirdir.* Her ne kadar bahsedilen isimlere bakıldığında Sühreverdîlerin daha çok Delhi’de yoğunlaştığı görülse de, tarikatın Eski Sind (günümüzde ise Multan ve Uç şehirlerini içine alan Pencâb) ve Keşmir’de de tesirleri olmuştur. Nitekim Şah Veliyyullah Muhaddis Dihlevî (ö. h. 1176) şöyle söylemektedir: “*Kâdiriyye tarikatı genellikle Araplar’da ve Hindistan’da; Sühreverdîye ise Horasan, Keşmir ve Sind bölgelerinde en meşhur tarikattır.*”³

Bahâeddîn Zekerîyyâ Multânî

Şeyh Bahâeddîn Zekerîyyâ Multânî (h. 566-666) Sühreverdîye meşâyihinin Hint Alt Kıtası’ndaki en seçkin isimlerinden biridir. Dergâhı Pakistan’ın Multan şehrindedir. O; Horasan, Buhâra, Mekte-i Mükerrreme ve Medîne-i Münevver’e yaptığı seyahatlerde pek çok meşâyih ve ulemânın ilminden ve mâneviyâtından istifade etti. Bununla birlikte Şeyhü’ş-şüyûh Şihâbüddîn Sühreverdî’nin huzurunda bulundu ve 17 gün hizmetinde kaldı. Ondandır hırka ve seccâde aldı. Ardından Multan’a geri döndü.

¹ Abdülhak Muhaddis Dihlevî, *Ahbâru’l-ahyâr*, Diyo bend, t.s., s. 36.

² Halîk Ahmed Nizâmî, *Târîh-i Meşâyih-i Çişt*, İslâmâbâd, h. 1396, c. I, s. 179.

* Bkz. Ali Şîr Kânî‘ Tattavî, *Mi‘yâr-ı Sâlikân-ı Tarikat*, haz. Hızır Nevşâhî, Sahenpal, Pakistan, 2000, s. 401.

³ Veliyyullâh Muhaddis Dihlevî, *el-İntibâh fî selâsili evliyâillâh*, Delhi, h. 1311, s. 9.

Tezkire yazarları, Şeyhü'ş-şüyûh ve Bahâeddîn'in görüştüğünü tasdik etmektedir.⁴ Şeyh Bahâeddîn, memleketine vardıktan bir süre sonra Şeyhü'ş-şüyûh'u ziyaret maksadıyla tekrar yola düştü. Ancak ihvânından Şeyh Celâleddîn Tebrîzî, "Şeyhü'ş-şüyûh'un da emri geri dönmenizdir." diyerek onu geri döndürdü.⁵ Buradan da Şeyhü'ş-şüyûh ve Bahâeddîn'in sadece bir kez görüştüğü sonucu çıkarılabilir ki, tezkire yazarlarının ifadesine göre bu görüşme Bağdat'ta gerçekleşmiştir.⁶

Şeyhü'ş-şüyûh tarafından hicrî 21 Zilhicce 627'de Mekke'de Harem-i Şerîf'te Şeyh Bahâeddîn için yazılmış olan icâzetnâmenin metni ilk kez bu sayfalarda yayınlanmış olacaktır. Hac niyetiyle her yıl Bağdat'tan Mekke'ye gitmek Şeyhü'ş-şüyûh'un âdetiydi. Hac için son olarak ise hicrî 628'de gitmiştir.⁷ Tezkire yazarları Şeyh Bahâeddîn'in Mekke'ye gittiğini, orada ilim öğrendiğini ve haccı ifa ettiğini bildirmektedir.⁸ Ancak Şeyh Bahâeddîn'in hicrî 627'de (icâzetnâmenin yazıldığı yıl) Mekke'de bulunup bulunmadığı ise hiçbir tezkirede belirtilmemiştir. İcâzetnâmenin içeriğinden anlaşıldığına göre Şeyhü'ş-şüyûh; Şeyh Bahâeddîn'in Hindistan'a feyz götürdüğü haberini aldığı anda bundan memnun oldu ve [birkaç yıl önce Bağdat'ta] Şeyh Bahâeddîn ile görüştüğünü ve onun isti'dâd sahibi olduğunu hatırladı. Bunu dikkate alarak onun kendisinden duyduğu her şeyi, icâzetli olduğu her hususu ve tüm eserlerini öğretmesine icâzet verdi. Ayrıca mütalaa etmesi ve aktarması için ona *Avârif*'in nüshasını da verdi.⁹ Acaba Şeyhü'ş-şüyûh bu icâzetnâmeyi Şeyh Bahâeddîn'e bizzat kendisi mi verdi, yoksa Mekke'den biriyle Hindistan'a mı gönderdi? Bu da bilinmemektedir.

⁴ Bkz. Emîr Hasan Alâ-i Siczî, *Fevâidü'l-fuâd (Melfûzât-ı Hâce Nizâmeddin Evliyâ Bedâyûni)*, nşr. Muhammed Latîf Melik, Lahor, 1966, s. 17; Hâmid b. Fazlullâh Cemâlî, *Siyerü'l-ârifîn*, Urduca trc. Muhammed Eyyûb Kâdirî, Lahor, m. 1976, s. 147-148; Şemîm Mahmûd Zeydî, *Ahvâl ü Âsâr-i Şeyh Bahâeddin Zekeriyâ Multânî ve Hulâsatü'l-ârifîn*, Ravalpindi, m. 1974, s. 158-159.

⁵ Emîr Hasan Alâ-i Siczî, s. 71.

⁶ Emîr Hasan Alâ-i Siczî, s. 147-148; Hâmid b. Fazlullâh Cemâlî, s. 145-147; Abdurrahmân Câmî, *Nefehâtü'l-üns*, nşr. Mahmûd Âbidî, Tahran, ş. 1370, s. 504-505.

⁷ Cemâleddîn Abdürrahîm el-İsnevî, *Tabakâtü'ş-Şâfi'iyye*, Beyrut, h. 1407, c. I, s. 342.

⁸ Hâmid b. Fazlullâh Cemâlî, s. 144-145.

⁹ Şeyh Abdülhak Muhaddis Dihlevî (ö. h. 1052) bu icâzetnâmenin metnini *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye ve'l-Füyûzâtü'l-Medeniyye*'nin 104. sayfasında vermiştir. Bu değerli kitabın yegâne nüshasını Peşâver'de Pîr Ebü'l-Hayr Abdullah Cân Nakşibendî'nin kütüphanesinde görmüşüm. Dihlevî bu kitapta, h. 999 yılında Mekke-i Mükerrreme ve Medîne-i Münevvere'de ikâmeti sırasındaki ilmi hatıralarını nakletmiş ve Hicaz ulemâsında gördüğü pek çok tasavvufi eserden bahsetmiştir. Şeyhü'ş-şüyûh'un İmam Fahr-i Râzî'ye yazdığı mektup da bu kitapta yer almaktadır (s. 101).

eş-Şeyh, el-İmâm, Şihâbü'l-mille ve'd-dîn es-Sühreverdî'nin Şeyh Bahâeddîn Zekeriyâ'ya¹⁰ –kuddise sirruhumâ- verdiği icâzet:

“*Bismillâhirrahmânirrahîm*

Âlemlerin Rabbine hamd, Resûlü Hazret-i Muhammed'e ve onun iyi ve tertemiz âline selâm olsun. Yüce, âlim, ârif Şeyh Bahâü'l-Hak ve'd-dîn zeynü'l-İslâm cemâlü'l-fark Zekeriyâ b. Muhammed'e -Allah Teâlâ artırsın- Allah'ın fazlından ihsân etmesi, sohbetindeki bereketin beldesindeki insanlar arasında yayıldığına bana ulaşması ve güzel isti'dâdından dolayı basit bir sohbetle dahi etrafındakilere Allah'ın büyük haz vermesi –Allah onu sohbetiyle faydalı kılsın ve kendisini faydalandırsın- beni sevindirdi.

Allah'tan, dosdoğru bir sülûk üzere olmasına yarayan bu faydalı ilmindeki ictihad ve hazzının artmasını istedim ve hırka giydirmesine, istediği kimseye tevbe vermesine müsaade ettim. Benden işittiği her şeyi, icâzetli olduğum hususları ve Avârifü'l-maârif'teki tüm rivayetleri nakletmesine izin verdim. Bu kitabı, mütalaa ettikten sonra benden rivayet etmesi için Şeyh Bahâeddîn'e ulaştırdım. Allah'tan güzel bir anlayış ve vukûfiyet niyaz ederiz. Doğruya ulaşmada yardımcı Allah'tır. Allah'ın selamı yaratılmışların en hayırlısı Muhammed Mustafa'ya (s.a.) ve tüm âline olsun.

Böylece bu icâzetnâme 21 Zilhicce 627'de Allah Teâlâ'nın koruması altındaki Mekke'de Harem-i Şerif'te –Allah onun şeref ve izzetini artırsın-, iznimle Ömer b. Muhammed b. Abdullah es-Sühreverdî tarafından yazıldı.”

Şeyh Bahâeddîn'in torunları ile müridleri de *Avârif*'in ilgi görmesi ve yaygınlaşmasında rol almıştır. Uçe şehrinin (günümüz telaffuzu Uç) hatîbi ve Şeyh Bahâeddîn'in müridlerinden biri olan Kâsım Dâvûd h. 639'da *Avârif*'i Farsça'ya tercüme etmiştir. Bu tercüme *Avârif*'in en eski Farsça tercümelerinden biridir.¹¹ Şeyh Bahâeddîn'in oğlu Şeyh Sadreddîn Multânî (ö. h. 735) *Avârif* dersi veriyordu.¹² Şeyh

¹⁰ Aslında Zekeriyâdır.

¹¹ Nezîr Ahmed ve Sehâvet Mîrzâ: “Avârifü'l-maârif”, *Fikr u Nazar*, Aligarh, Haziran 1963; Nezîr Ahmed, “The Oldest Persian Translation of The “Awariful Ma'arif”, *Indo-Iranica*, c. 25, Aralık 1972; Nezîr Ahmed, “Tercüme-i Kadîmiyy-i Kitâb-i Avârifü'l-maârif”, *Kand Pârsî*, haz. Seyyid Hasan Abbas, Tahran, ş. 1371, s. 347.

¹² Alâeddîn Ali Hüseyinî, *Hulâsatü'l-elfâz câmiu'l-ulûm (Melfûzât-ı Mahdûm-i Cihâniyân-ı Cihângeşt)*, tsh. Gulam Server, İslamâbâd, m. 1992, s. 29.

Sadreddîn Multânî'nin oğlu Rükneddîn Ebü'l-Feth de *Avârif*'i okutuyordu. Şeyh Vecîhüddîn Sünnâmî (ö. h. 738), onun huzurunda *Avârif*'i okumuştur.¹³

Ferîdüddîn Mes'ûd Genc-i Şeker

Şeyh Ferîdüddîn Mes'ûd Genc-i Şeker (h. 569-664) Çiştîyye tarikatı meşâyihinin büyüklerindedir. Dergâhı Pâk Pattan'dadır (Pakistan Pencâb). O, *Avârif* dersi vermiştir. Hâce Nizâmeddîn Evliyâ, *Avârif*'in beş bâbını onun huzurunda okumuştur (makalenin devamına bakınız). Nizâmeddîn Evliyâ, Genc-i Şeker'in *Avârif* dersindeki usûlüne dair şöyle söylemektedir: "Genc-i Şeker'in *Avârif* açıklamaları ne muazzamdı. Bu açıklamalar başka bir kimsenin yapamayacağı açıklamalardı. Halk onun yaptığı açıklamaların zevkine öylesine daldı ki, "Keşke şu an ölsem ne iyi olurdu." diye temenni ederdi. *Avârif*'i Genc-i Şeker'in huzuruna getirdikleri gün şeyhin bir oğlu dünyaya geldi ve Şeyh, ona Şihâbüddîn lakabını verdi."¹⁴ Şeyh Ferîdüddîn Mes'ûd'da müellifin asrında yazılmış bir *Avârif* nüshası bulunuyordu. Şeyh Cemâleddîn Hânsevî'yi halifesi olarak tayin ettiğinde, bu nüshayı ona verdi. Şeyh Hânsevî onu şeyhinden büyük bir nimet olarak kabul ediyordu. Şeyh Hânsevî daha sonra o nüshayı Sultânü'l-meşâyih Nizâmeddîn Evliyâ'ya verdi ve dedi ki: "Ümit ederim ki; haleflerimden biri sizin mürid halkanıza girer ve o vakit, elinizdeki dinî ve dünyevî nimetleri ona vermeyi esirgemezsiniz." Nitekim bir zaman Şeyh Cemâleddîn Hânsevî'nin torunu Kutbüddîn Münevver, Şeyh Nizâmeddîn Evliyâ'nın huzuruna ulaştı. Şeyh Nizâmeddîn başka ihsanlarda bulunmakla birlikte *Avârif*'in nüshasını da ona verdi. Mîr Hord Kirmânî (ö. h. 711), hürmet ve muhabbetle muhafaza edilmiş olan o nüshayı Kutbüddîn Münevver'in oğlu Nûreddîn'de görmüştür.¹⁵

Nizâmeddîn Evliyâ Bedâyûnî

Sultânü'l-meşâyih Nizâmeddîn Evliyâ Bedâyûnî (h. 634-725) Çiştîyye meşâyihinin büyüklerinden olup Delhi'de medfündür. O, yukarıda bahsedildiği üzere Şeyh Ferîdüddîn Mes'ûd Genc-i Şeker'in huzurunda *Avârif*'in ilk beş bâbını okumuştur. Ziyâeddin Berenî'nin (d. h. 684) *Târîh-i Fîrûz Şâhî* adlı eserinde Nizâmeddîn Evliyâ'nın okunmasını tavsiye ettiği meşhur kitaplardan bahsedilmiştir. *Avârif* de

¹³ Hâmid b. Fazlullah Cemâlî, s. 205.

¹⁴ Emîr Hasan Alâ-i Siczî, s. 127-128.

¹⁵ Mîr Hord Kirmânî, *Siyerü'l-evliyâ*, Ârif Nevşâhî'nin mukaddimesi ile, İslâmâbâd, m. 1978, s. 259-260.

onlardan biridir. Berenî şöyle der: “Nizâmeddîn Evliyâ'nın sohbetine iştirâk eden talebelerin, eşrâfin ve büyük zâtların *Kûtü'l-kulûb*, *İhyâu ulûm*, *Tercüme-i İhyâu ulûm*, *Avârif*, *Keşfü'l-mahcûb*, *Şerh-i Taarruf*, *Risâle-i Kuşeyrî*, *Mirsâdü'l-ibâd*, *Mektûbât-ı Aynü'l-kudât*, Kadı Hamîdüddîn Nâgevri'nin *Levâih ve Levâmi*'i ve Emîr Hasan'ın *Fevâidü'l-fuâd*'i gibi tasavvufî eserleri okumaya daha fazla rağbet ettiği ve daha çok sülûk ve hakâyik kitaplarından soru sordukları müşahede ediliyordu.”¹⁶

Rükneddîn Kâşânî

Rükneddîn b. İmâdüddîn Debîr-i Kâşânî (hicrî 738'de hayattaydı), Hindistan'da meşhur olan kitabı *Şemâilü'l-etkiyâ*'yı yazarken *Avârif* ve tercümesi onun kaynaklarından biri olmuştur.¹⁷

Mahdûm-i Cihâniyân

Mahdûm-i Cihâniyân lakabı ile bilinen Mahdûm Celâleddîn Buhârî (h. 707-785), Uç şehri sakinlerinden olup Sühreverdiyye meşâyihındandır. O, Uç şehrinde Şeyh Cemâleddîn Muhaddis-i Handân-rû ve şehrin kadısı Şeyh Bahâeddîn isimli iki hocadan istifade etti. Şeyh Cemâl Handân-rû Uç şehrindeki meşâyih ve ulemânın büyüklerindendi. Onun ders halkasında *Avârif*'i de tadrîs ediyordu.¹⁸ Mahdûm-i Cihâniyân seyahati sırasında Irak'a ulaştı. Burada Şeyhü'ş-şüyûhun yaşlı halifelerinden birinin huzurunda *Avârif*'in tamamını okudu ve *Avârif*'in müellif hattıyla yazılmış nüshasını Hindistan'a götürdü. Seyyid Alâeddîn Ali b. Sa'd b. Eşref b. Ali el-Kureyşî el-Hüseynî ed-Dihlevî, hicrî 782'de Mahdûm-i Cihâniyân'ın melfûzâtını *Hulâsatü'l-elfâz câmiu'l-ulûm* ismiyle derlemiştir. Mahdûm'un *Avârif* ile olan derin irtibatına delalet etmesi ve bu kitabın Mahdûm'un neslinde ve memleketi Uç'ta ne kadar ilgi gördüğünün anlaşılması açısından Mahdûm'un sözlerini çok defa nakletmiştir. Mahdûm-i Cihâniyân *Hulâsatü'l-elfâz câmiu'l-ulûm*'un muhtelif bahislerinde *Avârif*'in değişik konularını şerh etmiştir. Hatta bir kimse bahsi geçen konuların hepsini bir araya getirirse, kendiliğinden muhtasar bir *Avârif* şerhi elde etmiş olur. Şimdi, bahsettiğimiz hususla ilgili *Hulâsatü'l-elfâz câmiu'l-ulûm*'dan birkaç cümle aktaracağız:

¹⁶ Halîk Ahmed Nizâmî, s. 403.

¹⁷ Rükneddîn Kâşânî, *Şemâilü'l-etkiyâ*, Haydarâbâd-Dekken, h. 1347, s. 6.

¹⁸ Muhammed Eyyûb Kâdirî, *Mahdûm-i Cihâniyân-ı Cihângeşt*, Karaçi, m. 1963, s. 91.

[Mahdûm-i Cihâniyân Medine'de iken demiştir ki:] "Medine şeyhi Abdullah Matarî, Mekke şeyhi Abdullah Yâfî ve diğer meşâyihâ veda ettim. Bu fakire, Irak'taki Şukâra şehrinde Şeyhü'ş-şüyûh'un Şerefüddîn Mahmûd Şâh Tüsterî isminde yaşlı bir halifesi olduğunu söyleyip "Onu bul!" dediler. Fakir de geri döndüm ve Irak'a ulaştım. Şukâra isimli şehirdeki o büyük zâtla tanıştım. Şeyhü'ş-şüyûhun halifesi tanıştığımda 132 yaşındaydı. Mescid-i Câmî'ye elindeki asâ ile yürüyerek gidiyordu. *Avârif*'i, eserin müellifi Şeyhü'ş-şüyûh ile arada tek vasıta olan o kimsenin huzurunda tamamladım."¹⁹

[Mahdûm-i Cihâniyân buyurdu ki:]

Medine şeyhi Abdullah Matarî'nin huzurunda *Avârif*'i, musannifin yani Şeyhü'ş-şüyûhun yazmış olduğu asıl nüshadan okumuştum. Daha sonra Medine şeyhi Abdullah Matarî vefatı sırasında *Avârif*'in bu nüshasının, Mekke şeyhi Abdullah Yâfî'ye iletilmesini ve onun da *Avârif*'i Seyyid Celâleddîn'e ulaştırmasını vasiyet etmiş. Sonra Mekke şeyhi Abdullah Yâfî bir hacı vasıtasıyla bu *Avârif* kitabını fakire ulaştırdı. O nüsha oğlum Mahmûd'dadır, nüshayı kimseye vermedi. Çok değerli olan bu nüshada eksiklik ve fazlalık yoktur."²⁰

Mahdûm-i Cihâniyân'ın kendisi de Uç şehrinde *Avârif* dersi veriyordu ve kitapta geçen konuları Kur'ân ve hadislere mutabık kalarak açıklıyordu. Bir defasında Irak'taki bazı soylular Uç'ta onun huzuruna geldiler. Mahdûm-i Cihâniyân onlara misafirperver davrandı ve dedi ki: Sizde iki türlü zevk hâsıl olmuştur. Bunlardan biri *Avârif* dersini dinlemeniz sonucu oluşan "zevk-i manevî", diğeri ise tatlı yemekten dolayı oluşan "zevk-i sûrî"dir."²¹

Mahdûm-i Cihâniyân'ın melfûzâtından anlaşıldığı kadarıyla *Avârif* dersine Uç şehrindeki kadınlar da katılıyordu. Nitekim Mahdûm-i Cihâniyân, eşinden *Avârif* dersi okuyan muâsır bir âlime kadından bahsetmiştir."²²

¹⁹ Alâeddin Ali Hüseyinî, s. 422; Bu husus 369 ve 387. sayfalarda da geçmektedir.

²⁰ a.y., s. 340-341; ayrıca s. 34, 419. Mahdûm-i Cihâniyân bir yıl boyunca Şeyh Abdullah Matarî'den *Avârif* okuduğunu birçok kez ifade etmiştir.

²¹ Muhammed Eyyûb Kâdirî, s. 163-166.

²² Alâeddin Ali Hüseyinî, s. 35.

***Avârifü'l-maârif*'in Müellif Dönemine Ait Hint Alt Kıtası'ndaki İki Nüshası ile Bilinen Diğer Bazı Nüshaları**

Daha önce belirttiğimiz üzere Şeyhü'ş-şüyûh'un hattı ile yazılmış *Avârif* nüshası, Medine şeyhi Abdullah Matarî'nin tavsiyesi ile Mahdûm-i Cihâniyân için Hindistan'a gönderilmiştir. Çok önemli bir başka nüshayı da Sühreverdiyye tarikatından olan Şeyh Hâmid b. Fazlullah Cemâlî Dihlevî (ö. h. 942) Arap beldesinden Hindistan'a götürmüştür. Hicrî 897 ile 901 yıllarında İslam ve Hicaz topraklarına yaptığı seyahatlerde Cemâlî, Bağdat'ta Şeyhü'ş-şüyûh'un halifelerinden Şeyh Şihâbüddîn Ahmed isimli çok yaşlı bir zâtı görmüştür. Cemâlî şöyle der: "Hazret-i Şeyh Şihâbüddîn Ahmed, Hazret-i Sultânü'l-meşâyih Şeyhü'ş-şüyûh'un nazarından geçmiş olan *Avârif* nüshasını bana verdi. Şu an bu nüsha fakirin kütüphanesindedir."²³ Cemâlî geri dönerken Multan'a uğradı ve Bahâeddîn Zekeriyâ Multânî'nin kabrini ziyaret etmeye nâil oldu. Orada Mevlânâ Kemâleddîn Uçî ile karşılaştı ki, bu zât *Avârif*'in birçok yerini ezberlemişti.²⁴

Sa'd b. Hâlid b. Şihâb b. Hüsâm b. Tâc b. Sa'd b. Ebî Ali Manikpûrî tarafından 917 yılında yazılmış olan *Avârifü'l-maârif*'in yazma nüshası Pakistan Peşâver'deki İslâmiyye Koleji Üniversitesi'nde 957 numarada yer almaktadır. Şeyh Şihâbüddîn Sühreverdî'nin Şeyh Bahâeddîn Zekeriyâ Multânî'ye vermiş olduğu icâzetnâme bu nüshanın başında, nüshadaki metnin yazısından farklı bir yazıyla yazılarak nakledilmiştir.** Bu icâzetnâme aynı zamanda Almanya'da Tübingen Üniversitesi Kütüphanesi'nde de MA VI 90 numarası ile kayıtlıdır. Bu nüshada ise, icâzetnâmenin hicrî 626 yılında yazıldığı belirtilmiştir.*** Her iki örnekten Şeyh Şihâbüddîn Sühreverdî'nin Şeyh Bahâeddîn Zekeriyâ Multânî'ye icâzetnâmeyi daha önce verdiği ve metni müstensihlerin çoğalttığı anlaşılmaktadır.

Avârifü'l-maârif'in Muhammed b. Muzaffer b. Tammâm b. Ebi'l-Hasan eş-Şâfî tarafından yazılan nüshası ise, Pakistan Peşâver'deki Kütüphane ve Dokümantasyon

²³ Hâmid b. Fazlullah Cemâlî Dihlevî, *Siyerü'l-ârifin*, Elyazması, Gencbahş, İslâmâbâd, nr. 3765, s. 26 (Bahâeddîn Zekeriyâ Multânî'nin hayatı ile ilgili kısımda).

²⁴ a.y., s. 52-53.

** Bkz. Ahmed Hân, *Fihrisü'l-mahtûtâtü'l-Arabiyye fî Pâkistan*, Riyâd, 2005, c. II, III, IV, s. 272-273.

*** Bkz. Erik S. Ohlander, *Sufism in an Age of Transition: Umar al-Suhrawardî and the Rise of The Islamic Mystical Brotherhoods*, Leiden, E. J. Brill, 2008, s. 433-434.

Merkezi'nde 244 numara ile kayıtlıdır. Nüshanın yazım tarihi bilinmemekle birlikte, kâğıt ve yazısının tarihî geçmişine bakılırsa hicrî 7. asrın sonları ile 8. asrın başlarında yazıldığı söylenebilir. Bu nüshayı Muhammed b. Ömer b. Muhammed b. Muhammed Âdilî Şâfiî, hicrî 775'te Takiyyüddîn eş-Şâfiî'den almıştır.****

Avârif'in Şerhleri

Gîsûdırâz Bendenevâz olarak bilinen Seyyid Sadreddîn Ebü'l-Feth Muhammed Dihlevî (h. 720-825) *Avârif* üzerine bir hâşiye yazmıştır.²⁵ Mahdûm Ali Mehâimî olarak bilinen Ali b. Ahmed'in de (h. 776-835) *Avârif* üzerine *Zevârif* isimli Arapça bir şerhi bulunmaktadır. Eserin elyazması nüshaları Âsafiye, Haydarâbâd-Dekken, Rızâ-Râmpûr ve Hudâbahş-Patna kütüphanelerinde mevcuttur.

**** Bkz. Ahmed Hân, *Fihrisü'l-mahtûtâtî'l-Arabiyye fî Pâkistan*, c. II, III, IV, s. 578-579.

²⁵ Halik Ahmed Nizâmî, s. 261.